

Dawne procesy fonetyczne w języku polskim: system spółgłoskowy

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Mapa myśli](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: *Ch i H*, dostępny w internecie: <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/h-ich;6755.html>.
- Źródło: *Ewangeliarz Zamoyskich*, [w:] *Biblioteka zabytków polskiego piśmiennictwa średniowiecznego*, Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN 2006.

Dawne procesy fonetyczne w języku polskim: system spółgłoskowy

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Jeśli poza polskim znasz choć trochę inne języki słowiańskie, na pewno zauważyłeś, że zasób ich spółgłosek różni się od naszego. Niektóre spółgłoski są charakterystyczne wyłącznie dla polszczyzny. Wynika to stąd, że rozwinęły się one w tym konkretnym języku już po rozpadzie wspólnoty prasłowiańskiej. Ewolucja systemu spółgłoskowego polszczyzny na przestrzeni wieków spowodowała powstanie znacznie większej ilości nowych fonemów niż w przypadku systemu samogłoskowego.

Twoje cele

- Poznasz elementy gramatyki historycznej języka polskiego.
- Dowiesz się, na czym polegały i jak przebiegały procesy fonetyczne w polszczyźnie, w systemie spółgłoskowym.
- Zbadasz fragmenty zabytków językowych z dawnych wieków.
- Nauczysz się chronologizować zmiany fonetyczne.

Przeczytaj

Dla zainteresowanych

Dawne procesy fonetyczne w języku polskim: system samogłoskowy

Palatalizacje

Palatalizacja (od łac. *palatum* - podniebienie), inaczej zmiękczenie, to proces polegający na tym, że spółgłoska twarda zyskuje miękkość pod wpływem sąsiadującej z nią samogłoski przedniej. Zazwyczaj takie zmiękczenie ma charakter **upodobnienia** wstecznego, to znaczy na spółgłoskę działa samogłoska występująca po spółgłosce, nie przed nią. Efektem palatalizacji w polszczyźnie było powstanie nowych miękkich fonemów spółgłoskowych.

W XIII wieku powstały nowe fonemy środkowojęzykowe *ć dź ś ź ń*, pochodzące ze zmięczonych spółgłosek przedniojęzykowych *t d s z n*:

ć
*ticho > *t'icho > cicho *uměti > *umě't'i > umieć
dź
*dělo > *d'ělo > działo *d'vigati > *d'vigat'i > *dźwigać
ś
*sěno > *s'ěno > siano *nesi > *nes'i > nieś
ź
*mazь > *maz'ь > maź *zelenьь > *z'elenьь > zielony
ń
*ne > *n'e > nie *konь > *kon'ь > koń

- spółgłoski przedniojęzykowe
- samogłoski przednie
- nowe spółgłoski środkowojęzykowe

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o.

Problematyczna dla uczniów pisownia *ź* lub *rz* również ma swoje źródło w dawnej polszczyźnie. Otóż wszędzie tam, gdzie dawniej było *r*, które uległo palatalizacji, to *r* zmieniło się w *rz*. Proces był długotrwały i składał się z etapów pośrednich. I na przykład na jednym z nich używane było to samo **frykatywne ř** (wymawiane *rz*), jak we współczesnej czeszczyźnie. Element główny *r* zanikł jednak na rzecz elementu pobocznego *ź*, w związku z czym wymowa utożsamiła się z dawnym *ź*. Pisownia jednak pozostała zróżnicowana. Ślad

dawnego *r* gdzieś pozostał, np. marzec (wym. mażec) : marca, orze (wym. oże) : orać, drzewo (wym. dżewo) : drewno itd.

*orъь > orzeł

*krivъda > krzywda

*bergъ > brzeg

Ważnym zjawiskiem była też tzw. **palatalizacja** polska: powstanie miękkich **wariantów pozycyjnych** spółgłosek tylnojęzykowych *k g* w pozycjach przed samogłoskami pierwotnie tylnymi, niemiękczącymi, które na mocy różnych procesów, m.in. wokalizacji jerów (zob. temat o systemie samogłoskowym), stały się przednie.

*bogyni > bogyni > bog'ini

*kystъ > kyść > k'isć

*kъь > keł > kieł

*ogънь > ogeń > ogień

Stadia przejściowe z wymową twardą (*bogyni, kyść, keł, ogeń*) przypadają na staropolszczyznę, ale jeszcze dziś można takie formy usłyszeć, chociażby w gwarach mazowiecko-kociewskich.

Dyspalatalizacje

Dyspalatalizacja (od łac. *dys-* + łac. *palatum* - podniebienie) lub depalatalizacja to termin dotyczący zarówno spółgłosek, jak i samogłosek, i opisujący zjawisko utraty miękkości (stwardnienia) spółgłosek/samogłosek miękkich. Dla ułatwienia można więc ten proces nazywać polskim wyrazem *odmiękczenie*.

Odziedziczone z prasłowiańszczyzny spółgłoski *c dz sz ż cz dź* były początkowo miękkie i miękkość ta utrzymała się długo, bo procesy dyspalatalizacyjne tych spółgłosek zakończyły się dopiero w XVI w. Od tamtej pory mówimy np. *czas* zamiast *cz'as* lub *żeby* zamiast *ż'eby*. Dyspalatalizacja objęła również miękkie spółgłoski wargowe w wygłosie wyrazów. Na przykład współcześnie słowo *gołąb* kończy się na spółgłoskę twardą, ale już w odmianie ujawnia się miękkość: *gołębia* zamiast *gołęba*, podobnie *krw* : *krwi*, *Radom* : *Radomia* itd.

Osobną kwestią były stwardnienia inspirowane czeszczyzną, np. w wyrazach *serce, wesoly, obywatel, czytelny* (zamiast polskich: *sierce, wiesioły, obywaciel, czycielny*).

Nowe fonemy spółgłoskowe

Poza wymienionymi wcześniej, do nowych **fonemów** spółgłoskowych należy zaliczyć *f, ł*.

Spółgłoska *f* nie była dziedzictwem przedpolskim. Jej pojawienie się w systemie polszczyzny wywołały:

1. upodobnienia i uproszczenia fonetyczne w grupach spółgłoskowych (np. chwała > fała, upwać > ufać);
2. zapożyczenia, zwłaszcza z łaciny, języka niemieckiego i języka czeskiego (np. niem. *Farbe* > pol. *farba*; dawniej, przed pojawieniem się tego fonemu, niem. *Farbe* zostało przejęte do polszczyzny jako *barwa*, ponieważ polska głoska *b* była najbliższa artykulacyjnie niemieckiemu *f*).

Spółgłoska *ł* rozwinęła się z twardego **l*. Spowodowało to powstanie trójczłonowej opozycji twarde *ł*: neutralne *l*: miękkie *l'*. Neutralizacja miękkości dawnego *l'* zachwiała wyrazistością opozycji *l'*: *ł*, w związku z czym artykulacja *ł* musiała ulec zmianie. Proces przekształcania wymowy [*l*] w [*ɥ*], nazywany „**wałczeniem**”, zachodził przez długi czas w różnych regionach – od XV do XX w. Dziś w całej Polsce spółgłoskę *ł* wymawia się raczej jako [*ɥ*]; dawne [*l*], zwane „**scenicznym**” (gdyż niegdyś takiej wymowy uczyli się artyści), spotyka się jedynie w gwarach kresowych.

W dziejach polszczyzny pojawiły się też takie spółgłoski, jak:

h (dźwięczny odpowiednik ch) w wyrazach, takich jak *hardy*, *Bohdan*, *hołota* – przejęty z czeszczyzny i ruszczyzny

ch' (Chiny)

t' (tiara)

d' (diabeł)

s' (sinus)

z' (Zimbabwe)

c' (policja)

cz' (chili)

dź' (dżin)

sz' (shih tzu)

ż' (żigolo)

r' (parias)

Grafika: Englishsquare.pl sp. z o.o.

Zmiany grup spółgłoskowych

Skomplikowane w wymowie grupy spółgłoskowe ulegały różnym procesom fonetycznym mającym na celu uproszczenie artykulacji. Tym sposobem zacierała się pierwotna postać wyrazu, przez co współcześnie przeciętnemu użytkownikowi polszczyzny trudno zauważyć wyrazistą dawniej relację między wyrazami np. *miłosierny* i *serce*, *żołnierz* i *żołd* itd.

*milosrdьnъjъ (por. **srdьce* ‘serce’) > miłośerny [ort. miłosierny]

*žoldněř (por. **želdь* ‘żołd’) > żołněž [ort. żołnierz]

*Gnězdьno (por. **gnězdo* ‘gniazdo’) > Gńezno [ort. Gniezno]

Słownik

dyspalatalizacja

stwardnienie spółgłoski. We współczesnej polszczyźnie spółgłoski č ž š są uznawane za funkcjonalnie miękkie, co ma uzasadnienie historyczne, gdyż jeszcze do XVI wieku były istotnie miękkie

fonem

podstawowa jednostka systemu dźwiękowego języka, składająca się z wiązki cech dystynktywnych (wyróżniających na tle innych fonemów)

frykatywne ř

spółgłoska drżąca szczelinowa, rozwinięta z prasłowiańskiego r'. W polszczyźnie utożsamiało się z ž, ale zachowano odrębną pisownię: rz = dawne [ř] : ž = [ž]

ł sceniczne

wymowa przedniojęzykowo-zębowa [ɫ], występująca w gwarach kresowych oraz na scenie (obecnie bardzo rzadko, w XX wieku częściej)

palatalizacja

zmiękczenie spółgłoski przez samogłoskę przednią (e, ě, ę, i, y) lub jotę

upodobnienie

przekształcenie fonetyczne głosek pod wpływem sąsiadujących głosek, mogące mieć charakter wsteczny (babka – [bapka] zam. [babka]) lub postępowy (kwiat [k'fat] zam. [kw'at])

wałczenie

wymowa [ɫ] przedniojęzykowo-zębowego jak [u] niezgłoskotwórczego

wariant pozycyjny

głoska występująca tylko w sąsiedztwie innych głosek, a więc niesamodzielna

Mapa myśli

Polecenie 1

Po zapoznaniu się z mapą myśli uzupełnij ją o efekty dla polszczyzny wynikające z dawnych procesów fonetycznych.

Polecenie 2

Na podstawie mapy myśli oraz własnej wiedzy wypisz po kilka przykładów wyrazów wywodzących się z procesów: palatalizacji i dyspalatalizacji.

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Biblia królowej Zofii, [w:] Biblioteka zabytków polskiego piśmiennictwa średniowiecznego, Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN, 2006, online: <https://sklep.ijp.pan.pl>

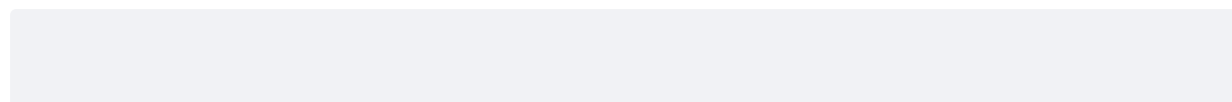
Ćwiczenie 2

W zdaniu z *Ewangeliarza Zamojskich* znajdź słowo z kontynuantem r' i zrekonstruuj je do postaci prasłowiańskiej.

” Ewangeliarz Zamojskich

A gdy popełniły sie sa dni osm, izeby obrzazano
dziecie, wezwano jest jimie jego Jesus, chtore wezwano
jest od anjoła, pirwej nizli w zywocie sie poczeło.

Źródło: *Ewangeliarz Zamojskich*, [w:] *Biblioteka zabytków polskiego piśmiennictwa średniowiecznego*, Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN 2006.

Ćwiczenie 3

Zaznacz wyrazy, w których formie mianownikowej doszło do dyspalatalizacji spółgłoski wygłosowej.

- karp
- pies
- paw
- gołąb
- staw
- chłop
- dar

Ćwiczenie 4

Obok podanych form prasłowiańskich zapisz ich kontynuanty w języku polskim.

1. *sърпъ (rzeczownik; por. spać) > .....
2. *městьskъjь (przymiotnik; por. miasto) > .....
3. *otьca (rzeczownik) > stp. oćca > .....
4. *božьstvo (rzeczownik, por. boży) > .....

Ćwiczenie 5

W tekście *Psalterza floriańskiego* odszukaj wyrazy zawierające skomplikowane grupy spółgłoskowe, które w dalszym rozwoju polszczyzny uległy zmianie. Znajdź te formy (jeśli dany wyraz występuje w dwóch różnych formach, wybierz jedną) i zapisz obok ich współczesną postać.

Ćwiczenie 6

Wstaw w brakujące miejsce jer miękki lub jer twardy.

ѣ, ѣ, б, б, б, ѣ

1. dół < *dol_.....
2. ból < *bol_.....
3. dał < *dal_.....
4. dal < *dal_.....
5. biel < *běl_.....
6. wół < *vol_.....

Ćwiczenie 7

Zrekonstruuuj podane formy wyrazowe.

Ćwiczenie 8

Wskaż słowa, w których fonetyce widoczne są wpływy czeskie.

- wierzytelny
- wierzyciel
- wesół
- goły
- hołota

Dla nauczyciela

Autor: Maria Gniłka-Somerlik

Przedmiot: Język polski

Temat: Dawne procesy fonetyczne w języku polskim: system spółgłoskowy

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy i rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

II. Kształcenie językowe.

4. Ortografia i interpunkcja. Uczeń:

1) stosuje zasady ortografii i interpunkcji, w tym szczególnie: pisowni wielką i małą literą, pisowni łącznej i rozłącznej partykuły nie oraz partykuły -bym, -byś, -by z różnymi częściami mowy; pisowni zakończeń -ji, -ii, -i ; zapisu przedrostków roz-, bez-, wes-, wz-, ws-; pisowni przyimków złożonych; pisowni nosówek (a, ę) oraz połączeń om, on, em, en ; pisowni skrótów i skrótowców;

III. Tworzenie wypowiedzi.

2. Mówienie i pisanie. Uczeń:

6) tworzy spójne wypowiedzi w następujących formach gatunkowych: wypowiedź o charakterze argumentacyjnym, referat, szkic interpretacyjny, szkic krytyczny, definicja, hasło encyklopedyczne, notatka syntetyzująca;

IV. Samokształcenie.

8. posługuje się słownikami ogólnymi języka polskiego oraz słownikami specjalistycznymi (np. etymologicznymi, frazeologicznymi, skrótów, gwarowymi), także w wersji on-line;

11. korzysta z zasobów multimedialnych, np. z: bibliotek, słowników on-line, wydawnictw e-book, autorskich stron internetowych; dokonuje wyboru źródeł

internetowych, uwzględniając kryterium poprawności rzeczowej oraz krytycznie ocenia ich zawartość;

Zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

II. Kształcenie językowe.

1. Gramatyka języka polskiego. Uczeń: spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto rozumie proces kształtowania się systemu gramatycznego i potrafi wskazać jego elementy we fleksji, fonetyce i składni.

2. Zróżnicowanie języka. Uczeń: spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:

1) rozumie i wyjaśnia różnicę między etymologicznym a realnym znaczeniem wyrazu;

4. Ortografia i interpunkcja. Uczeń: spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto stosuje podstawowe zasady pisowni polskiej (fonetyczną, morfologiczną, historyczną i konwencjonalną) w zachowaniu poprawności zapisu wypowiedzi.

IV. Samokształcenie. spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:

1. sięga do literatury naukowej, aby pogłębiać swoją wiedzę przedmiotową;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie wielojęzyczności;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji.

Cele operacyjne. Uczeń:

- przedstawia proces rozwoju fonetycznego polszczyzny, w systemie spółgłoskowym;
- wyjaśnia pojęcia: palatalizacji i dyspalatalizacji;
- dostrzega zależności między dawną polszczyzną a współczesną czeszczyzną;
- analizuje zmiany w obrębie nowych fonemów spółgłoskowych oraz w grupach spółgłoskowych;
- bada dawne procesy fonetyczne w polszczyźnie we fragmentach zabytków języka polskiego.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- rozmowa kierowana;
- z użyciem e-podręcznika;
- ćwiczeń przedmiotowych;
- dyskusja.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- e-podręcznik;
- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- słowniki językowe;
- tablica interaktywna lub rzutnik.

Przebieg lekcji

Przed lekcją

Materiał dotyczący dawnych procesów fonetycznych w polszczyźnie podzielono na dwie części. Zasadnym jest, by rozpocząć od części dotyczącej systemu samogłoskowego, którą zamieszczono pod poniższym linkiem:

Dla zainteresowanych

[Dawne procesy fonetyczne w języku polskim: system samogłoskowy](#)

W pierwszym materiale – przede wszystkim w dołączonym do niego scenariuszu – sformułowano wstęp do całościowego omawiania zagadnienia procesu fonetycznego.

Z powodu wysokiego poziomu materiału (zakres rozszerzony) nie zaleca się metody odwróconej lekcji (aby uczniowie samodzielnie zapoznawali się z treścią części pierwszej).

Faza wprowadzająca

1. Faza wprowadzająca może zostać poświęcona w całości powtórzeniu wiadomości i umiejętności z zakresu dawnych procesów fonetycznych w systemie samogłoskowym.

W ramach przypomnienia można odwołać się do filmu z udziałem prof. Miodka, który przedstawia złożoność zjawisk wpływających na rozwój fonetyczny polszczyzny.

2. W tej fazie nauczyciel może zaproponować refleksję na temat podstawowych przyczyn rozwoju języka, w tym zmian w obrębie fonetyki:

- *Co na nie wpływa?*
- *Czy postępująca globalizacja, zmiany historyczne i społeczne wpływają na rozwój języka?*

Po ogólnoklasowej dyskusji na temat podstawowych przyczyn zmian zachodzących w języku, nauczyciel poleca uczniom zapoznanie się z „Wprowadzeniem”, w którym częściowo historyczne zmiany w zakresie systemu spółgłoskowego zostały wyjaśnione.

Faza realizacyjna

1. Uczniowie zapoznają się z terminami palatalizacji i dyspalatalizacji w sekcji „Przeczytaj”. Na podstawie zdobytej wiedzy wykonują ćwiczenia: 1-4 oparte na fragmentach zabytków języka polskiego.
  2. Uczniowie dostrzegają w rozwoju języka polskiego nowe fonemy spółgłoskowe. Po zapoznaniu się z przebiegiem tego procesu w sekcji „Przeczytaj”, nauczyciel prezentuje uczniom schemat z przykładowymi spółgłoskami, które w wyniku tego procesu pojawiły się w polszczyźnie.
- Po prezentacji nauczyciel zatrzymuje się na przykładzie spółgłosek: *h – ch*. Wyjaśnia, że proces fonetyczny dla różnych języków słowiańskich przebiegał w bardzo różny sposób. Współcześnie w języku polskim znaczenie ma tylko ortografia, lecz np. dla Czechów zapis ortograficzny przekłada się na sposób wypowiedzania danego wyrazu, a ten z kolei czasami decyduje nawet o znaczeniu tego słowa (np. *hodit* – oznacza rzucić, a *chodit* – chodzić; oba te czasowniki wypowiedziane inaczej: *h* jest głębokie i dźwięczne, *ch* – jest bezdźwięczne).
  - W celu pogłębienia zagadnienia nauczyciel może zaprezentować uczniom dyskusję z Poradni Językowej PWN, w której podjęto temat różnorodnego wypowiedzania głosek *h – ch*.

“ **Ch i H**

Pytanie internautki:

Moje pytanie dotyczy tego, czy obecnie poprawne jest wymawianie *h* i *ch* jako dwóch różnych głosek. W szkole uczyłam się, że nie ma już różnicy w wymowie *h* i *ch*. Jednak wydaje mi się, że *h* jest bardziej dźwięczne i odpowiada ukraińskiej głosce *r*, natomiast *ch* odpowiada głosce *x*. Ucząc się języków obcych, zaczęłam się interesować

bardziej również językiem ojczystym, więc chciałabym poprawnie wymawiać wszystkie głoski. Z góry dziękuję za odpowiedź!
Pozdrawiam!

Odpowiedź dr. Artura Czesaka:

Dziękuję za ciekawe pytanie, pochwalam dbałość o poprawną wymowę. W szkole mówiono prawdę, choć może bez szczegółów. Różnica w wymowie *ch* i *h* występuje, ale już niepowszechnie, na tych obszarach, gdzie język polski styka się z sąsiednimi językami słowiańskimi, gdzie taka różnica występuje, to znaczy na pograniczu językowym polsko-czeskim, polsko-słowackim, polsko-ukraińskim, polsko-białoruskim. Większość Polaków wymawia bezdźwięczne [x], bez względu na pisownię. Potwierdzają to badania eksperymentalne. Niemal wszyscy Polacy wymawiają dźwięczne [ɣ] w grupach spółgłosek właściwych, np. (wypowiadane bez przerwy) dach domu [daydomu] lub Bohdan[boydan]. Powojenne przesiedlenia spowodowały, że kresowe cechy języka przeniesione zostały (wraz z posiadającymi je ludźmi) na tzw. ziemie odzyskane. Nie dziwi więc wymawianie dźwięcznego *h* w słowach *bohater*, *honor*, *Holandia* przez mieszkańców na przykład Pomorza Zachodniego. Jest to zatem cecha regionalna, nabywana najczęściej podczas uczenia się języka, we wczesnej młodości. Z pewnością wykształceni lwowianie czy Ślązacy z Księstwa Cieszyńskiego, świadomi istoty regionalnych różnic fonetycznych, mogą je „lubić” lub nie zwracać na nie uwagi. Niemniej jednak, jeśli się jest „nie-Kresowiakiem”, nie warto próbować uczyć się samemu, na siłę, cech nie swojego regionu. Wyuczone dźwięczne *h* brzmi sztucznie, jest oznaką językowego snobizmu. Kazimierz Nitsch w *Głosowni języka polskiego* (cz. II, Kraków 1925, s. 8) słusznie pisał: „Odróżnianie *h* jako właściwość niepolska nie może być uważane za lepsze od nieodróżniania”.

Źródło: *Ch i H*, dostępny w internecie: <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/h-i-ch;6755.html>.

- Zadaniem uczniów jest sformułowanie syntetyzującej notatki na temat przyczyn różnic fonetycznych, o których wspomniał językoznawca w swojej odpowiedzi.

W podsumowaniu wątku czeskiego rozwoju języka, a także jego wpływu na polszczyznę uczniowie wykonują ćwiczenie 8.

3. W kolejnej fazie uczniowie zapoznają się ze zmianami w zakresie grup spółgłoskowych, a następnie wykonują ćwiczenie 5.

4. Po zdobyciu kluczowej wiedzy uczniowie przystępują do pracy z multimediami.

W mapie myśli podsumowują wszystkie cztery procesy, które zaszły w fonetycznym systemie spółgłoskowym. Proponują własne przykłady oraz formułują wnioski na temat konsekwencji tych procesów dla polszczyzny. Ten etap ma charakter indukcyjny, uczniowie dochodzą do wniosków na podstawie szczegółowych informacji, które zebrali podczas lekcji.

Faza podsumowująca

W fazie podsumowującej nauczyciel rozdaje słowniki etymologiczne (proponowany to: Krystyny Długosz Kurczabowej, Warszawa 2009) lub poleca skorzystanie z rekomendowanych stron internetowych, na których zamieszczono etymologię wyrazów (np. staropolska.pl lub: wsjp.pl). Zadaniem uczniów jest wyszukanie kilku wyrazów, które ukształtowały się na drodze jednego z procesów omawianych na lekcji. Uczniowie na podstawie haseł słownikowych prezentują kolejne etapy procesu. Podpowiedzią mogą być schematy z sekcji „Przeczytaj”, a formą treningu wykonanie ćwiczeń: 6 i 7 z sekcji „Sprawdź się”.

Materiały dodatkowe:

- Janusz Strutyński, *Elementy gramatyki historycznej języka polskiego*, Kraków 1998.
- Krystyna Długosz-Kurczabowa, Stanisław Dubisz, *Gramatyka historyczna języka polskiego*, Warszawa 2001.

Wskazówki metodyczne

Uczniowie mogą wykorzystać „Mapę myśli” jako inspirację do przygotowania własnej prezentacji multimedialnej do opracowania drugiego materiału - dotyczącego procesów fonetycznych w systemie samogłoskowym.